
РОЗДІЛ I

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ, ВИХОВАННЯ І СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЛЮДЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

УДК 376:378(075.8)

К. О. Кольченко, Г. Ф. Нікуліна,
кандидати технічних наук

ВИЩА ОСВІТА В УКРАЇНІ: ВІД ІНТЕГРАЦІЇ ДО ІНКЛЮЗІЇ

Рассмотрены принципы инклюзии студентов с особыми образовательными потребностями в учебный процесс и социальную жизнь интегрированного высшего учебного заведения. На практическом опыте Университета «Украина» показана необходимость внедрения системы сопровождения обучения студентов с инвалидностью для развития их личности.

Principles of inclusion for students with special educational needs into learning process and social life of integrated higher educational institution are considered.

The necessity of system of accommodation implementation for students with disability personality development is shown on the practical experience of University «Ukraine».

В основу інклюзивної освіти покладено ідеологію, яка виключає будь-яку дискримінацію і забезпечує рівне ставлення до всіх людей, але створює особливі умови для учнів і студентів, які мають особливі освітні потреби. За даними Альянсу правозахисних організацій «Врятуйте дітей» («Save the Children»), близько 15% загальної

кількості дітей у школах виключаються зі звичайної освітньої системи внаслідок її неготовності задовольнити індивідуальні освітні потреби дитини [1]. Не кращою є ситуація й у вищій школі, з якої виключаються не тільки згадані 15% учнів, але й значний відсоток тих, хто отримав середню освіту.

Останнім часом роки відбулися позитивні зрушення щодо впровадження інтегрованого навчання у вищих навчальних закладах України. Історично інтеграція окремих студентів з інвалідністю, що розпочалася ще в СРСР у 30-х рр. ХХ ст., відбувалася стихійно — завдяки наполегливості та мужності самих студентів та їхніх батьків. Із 1934 р. було офіційно відкрито набір студентів із вадами слуху у МВТУ ім. М. Баумана (Москва). Студенти навчалися у спеціальних навчальних групах, забезпечувалися відповідним педагогічним супроводом, але поза навчальним процесом перебували в інтегрованому студентському середовищі (гуртожиток, їдальня, спортивні гуртки, культурно-масові заходи). Нині на базі цього закладу створено Центр освіти для глухих, в якому займаються близько 200 осіб, при цьому на I–III курсах студенти навчаються у спеціальних групах, а з IV курсу вони вже інтегруються у звичайні академічні групи.

Сучасний етап інтеграції в Україні розпочався 1999 року зі створенням Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» (Університет «Україна»), в якому принцип інтеграції був покладений в основу організації навчально-виховного процесу. У перші роки існування університету студенти з вадами слуху забезпечувалися сурдоперекладом, а для студентів-візочників були споруджені пандуси при вході до навчальних приміщень, усім студентам надавалася консультативна психологічна допомога. Рівний доступ студентів з інвалідністю до освіти забезпечувався поступово шляхом вивчення індивідуальних потреб студентів та міжнародного досвіду організації інтегрованого навчання.

Оскільки механічне поєднання в інтегрованій групі студентів з інвалідністю та інших студентів, що певною мірою сприяє їхній соціалізації, не забезпечує всіх необхідних умов для якісного навчання студентів з особливими освітніми потребами, розроблення й упровадження системи супроводу навчання, як основної запоруки інклюзії, стало першочерговим завданням Університету «Україна» [2].

Із року в рік збільшувалася кількість студентів з інвалідністю в університеті: з 384 осіб у 1999/2000 навчальному році до 1 833 осіб

у 2006/2007. Водночас збільшилася кількість студентів з інвалідністю і в інших ВНЗ України, яка досягла на початок 2006 р. 9,1 тис. для ВНЗ I–IV рівнів акредитації, з них 3,5 тис. навчались у ВНЗ III–IV рівнів акредитації. На жаль, інтегрована форма навчання студентів упроваджується лише в окремих навчальних закладах. Однією з причин такого стану є недосконалість законодавства України та відомчих документів Міністерства освіти і науки України, в яких не регламентовані вимоги до вищих навчальних закладів інтегрованого типу, не визначені умови роботи викладачів, відсутнє положення про інтегровану академічну групу. І це викликає занепокоєння, адже у розвинутих країнах вже відбувається перехід до інклюзивної освіти.

Розбудова інклюзивної вищої освіти передбачає доступність освіти у плані пристосування до індивідуальних потреб всіх студентів, зокрема, для студентів з інвалідністю.

Інклюзивна вища освіта базується на таких принципах:

1. Наближення освіти до місця проживання студента з інвалідністю.

Цей принцип може бути забезпечений через створення розгалуженої мережі філій вищого навчального закладу в різних регіонах країни, шляхом розбудови дистанційного навчання через Інтернет, чи запровадження комбінованої форми — поєднання кейс-технології з організацією навчального процесу у локальних центрах дистанційного навчання.

2. Забезпечення освітньої безбар'єрності.

Цей принцип передбачає, по-перше, низку заходів щодо забезпечення архітектурної безбар'єрності освітнього середовища, тобто наявність пандусів, спеціальних меблів, ліфтів, обладнання кімнат санітарно-гігієнічного призначення, усунення порогів, забезпечення необхідної ширини дверних проїомів, коридорів, проходів між партами в аудиторіях, сидіннями в актових залах та столиками в їдальні, можливості вільного розміщення візків за першими рядами парт, розміщення тактильних позначок і звукових інформаційних пристроїв у ліфтах та коридорах закладу, а також вичерпної візуальної інформації для орієнтації в межах освітянського містечка.

По-друге, студенти мають бути забезпечені технічними засобами, які допоможуть компенсувати їхні вади, що ускладнюють доступ до навчального матеріалу, а саме диктофонами, слуховими апаратами, персональними комп'ютерами зі звуковими програмами, різноманітною офісною технікою.

По-третє, студенти з тяжкими ураженнями, що ускладнюють або унеможливають конспектування лекцій чи ведення записів щодо самостійних завдань, в обов'язковому порядку мають бути своєчасно забезпечені, як мінімум, опорними конспектами лекцій, списками літератури, планами наступних занять, самостійними завданнями. А сам навчальний матеріал має бути представлений у формі, адаптованій до сприйняття студентами з різними вадами: у друкованому, електронному, шрифтом Брайля, аудіо-, відео-, тифловигляді.

3. Забезпечення гнучкого підходу до організації навчального процесу і викладання навчальних дисциплін.

Для забезпечення інклюзії університет пропонує всі сучасні форми навчання: денну, заочну, дистанційну залежно від рівня мобільності студента. При переході до модульно-рейтингової системи організації навчального процесу виникне можливість подовження терміну навчання для студентів з тяжкими ураженнями за рахунок скорочення кількості навчальних предметів на рік для більш якісного засвоєння ними навчального матеріалу [3].

Кожен викладач інтегрованої групи має отримати спеціальну підготовку з тим, щоб розуміти особливості сприйняття навчального матеріалу студентами різних нозологій і, залежно від складу студентської групи, відповідним чином готувати методичне та дидактичне забезпечення свого навчального предмета [4]. В університеті має постійно діяти семінар з підвищення професійної майстерності викладачів. Вельми істотну роль для професійного зростання відіграє обмін досвідом викладачів, які працюють в інтегрованих групах.

Важливе місце в організації навчального процесу займає самостійна робота студентів. Набути навичок самостійної роботи й опанувати сучасну комп'ютерну й офісну техніку студенти можуть у Центрі самостійної роботи для студентів зі спеціальними освітніми потребами, в якому є вся необхідна техніка, створені спеціалізовані робочі місця для навчання студентів з різними нозологіями і організовані курси з комп'ютерної грамотності та користування технічними засобами навчання. Крім того, на кожному факультеті необхідно створити універсальні місця для самостійної роботи студентів, облаштовані необхідною технікою для опанування навчальних матеріалів і завдань, наданих студентам в альтернативному та звичайному форматах.

4. Доуніверситетська адаптація студентів до інтегрованого освітнього середовища.

Перехід від школи до вишого навчального закладу є переломним для будь-якої молодшої людини, тим паче для людини з інвалідністю, яка отримала освіту в спеціальній школі чи в домашніх умовах. Відтак для таких студентів мають бути розроблені програми адаптації до вищої школи.

Необхідною умовою адаптації є ознайомлення з особливостями організації навчально-виховного процесу у вишому навчальному закладі, зокрема формами проведення занять, індивідуальної та самостійної роботи, літературного пошуку, написання рефератів, з формами контролю та принципами оцінювання знань студентів. До того ж, програми адаптації повинні включати ознайомлення студентів з освітянським містечком (зокрема, інструктаж з орієнтації для сліпих студентів), знайомство з аудиторіями та бібліотекою, спеціалізованими центрами підтримки (зокрема, управління соціальної адаптації та реабілітації, центр спеціальних технологій навчання, центр планування та розвитку кар'єри). Якщо під час огляду з'ясується, що у студента виникають певні незручності, відповідні служби університету до початку занять мають вжити необхідних заходів для їх усунення.

Важливим моментом адаптації є попереднє включення абітурієнтів в інтегрований колектив ще до початку навчальних занять: навчання на курсах доуніверситетської підготовки, запрошення на спільні університетські заходи (дні відкритих дверей, концерти, дні посвяти у першокурсники; туристичні походи).

5. Моніторинг успішності та забезпечення психолого-педагогічного супроводу впродовж навчання.

На етапі вступу це передбачає ознайомлення з попереднім досвідом навчання абітурієнтів, їхніми результатами, психологічне профорієнтаційне консультування, надання допомоги для оптимального визначення спеціальності. Для запобігання появі проблем адаптаційного періоду в інтегрованому студентському колективі необхідно провести психологічне тестування, за результатами якого студентам надається необхідна психологічна допомога. Крім того, на цьому етапі дуже важливо своєчасно виявити труднощі, що можуть виникнути у студентів під час навчання, і визначити їхні потреби в супроводі.

Упродовж навчання студентів педагогічний супровід забезпечується професорсько-викладацьким складом. Тому постійна увага кафедр приділяється моніторингу успішності студентів, своєчасному виявленню та усуненню проблем, що ускладнюють їхнє навчання, наданню допомоги у виконанні навчальних завдань. Надзвичайно ефективною формою є тьюторська допомога, яка передбачає підтримку студентів з інвалідністю іншими студентами-тьюторами: записувачами, супроводжувачами, консультантами [2].

Обов'язково має бути організована психологічна служба, до якої в разі виникнення проблем зможуть звертатися всі учасники навчального процесу: студенти з інвалідністю, інші студенти і викладачі.

6. Забезпечення умов для всебічного розвитку особистості.

Наріжним каменем інклюзії є визнання однакової цінності для суспільства всіх його членів. Кожна особистість є неповторною, і завданням держави та її інституцій є забезпечення необхідних умов для її розвитку.

В Університеті «Україна» створюються умови для всебічного розвитку кожного студента, складовими якого є професійна підготовка, духовний, творчий та фізичний розвиток. Усі складові розвитку відображаються в індивідуальній картці розвитку особистості, до якої заносяться рекомендації педагогів та психологів і результати, що досягнуті кожним студентом.

Професійний розвиток забезпечується як у межах навчального процесу, так і в системі позааудиторної роботи, до якої, зокрема, належать студентське наукове товариство, студентські навчально-науково-виробничі підрозділи, курсова підготовка, гурткова та тренінгова робота. Студенти беруть участь у конференціях і конкурсах наукових робіт, публікують результати досліджень у наукових виданнях університету.

Необхідною запорукою розвитку особистості є залучення студентів до активного громадського життя університету, а саме до організації та участі в конкурсах творчості, спортивних змаганнях, волонтерській роботі, патріотичних заходах, спільних подорожах, у всіх формах соціального життя.

Інклюзія є новою філософією освіти, і запровадження її принципів у вищу освіту не є легкою справою, оскільки вимагає докорінної перебудови як навчального процесу, так і свідомості всіх його учасників. Але результатом цієї важливої роботи може бути не

тільки розширення можливостей для навчання та соціалізації студентів з особливими освітніми потребами, а й оздоровлення суспільства в цілому.

Література

1. На пути к инклюзивной школе: Пособие для учителей. — М.: РООИ «Перспектива», 2006. — 40 с.
2. Таланчук П. М., Кольченко К. О., Нікуліна Г. Ф. Супровід навчання студентів з особливими потребами в інтегрованому освітньому середовищі: Навч.-метод. посіб.— К.: Соцінформ, 2004. — 128 с.
3. Поберезська Г. Г., Кольченко К. О., Нікуліна Г. Ф. Україна і Болонський процес — шлях розвитку освіти і науки: Навч. посіб.— К.: Університет «Україна», 2005. — 88 с.
4. Кольченко К. О., Равер-Лампман Ш., Нікуліна Г. Ф. та ін. Забезпечення рівних можливостей для навчання студентів з інвалідністю: Метод. посіб.— К.: Університет «Україна», 2005. — 76 с.

Ключові слова: інклюзія, інтеграція, супровід навчання, розвиток особистості.

Key words: inclusion, integration, accommodation, personality development.